

Euskera batua (II). Juan San Martin, Euskaltzaindiko idazkaria

Zeruko Argia, 366. zk., 1970-03-08: 12.

Euskaltzaindikoak illean behin bildu ohi dira, ta billera ondoren Donostia bertakoak ez diranak (eta hoietako batzuek ere bai) "Aurrera" jatetxera joaten dira bazkaltzera. An aurkitu nituan joan daneko ostiral batea! mugaz-aruzko Larzabal antzerkilari trebea ta Bidasoz onuzko: Satrustegi, Onaindia, Berrondo, Garmendia (Xalbador), Aita Intza, Beobide, Zeleta, Lizundia ta San Martin bera.

Euskaltzaindiko idazkaria 47 urtetako gizon gaztea da; eten gabe lanean aritzeko gizona; kemen guziak euskerari eskeiñiak dauzkanez artu du alde honetatik gure izkuntzak irabazi ederra.

-1-

- Orain arte batasunaren alde egin diran lanak ontzak artzen dituan jakin nahi izan dut lehen.

- Egin diran guziak izan dira onuratsuak -erantzun zidan-. Batez ere azken urte hoietan egin diranak ondo finkatuak utzi ditu batasunerako egin diran lehen urratsak. Orain arte morfologian zenbait partetan eta ortografian egin dugunari jarrai beharko diogu zerbait egingo badugu. Batez ere Arantzazun azaldu ziran ponentzietan egin zan lanari. Gero itzen aldetik egin behar dugun batasunerako, Lafitteren oiñarrietan Mitxelenak eraturako ia bi milla itzen iztegia artu dugu oiñ-azpi bezela. Lehendabizi lan hoiek bukatu behar ditugu, ta aditzaren beste egin-beharrari geroxeago ekin beharko.

- *Ekin*, diozu; don Manuelek aitatzen duan Euskaltzaindiaren "neutralidadea" ez zaizu, beraz, gogozko.

- Ez, zeren kontu hoietan "neutralidadez" jokatzea Euskaltzaindiaren araudiaren 5-gn. puntuaren kontra joatea da. Araudiaren bere lehen partearen 5-garren kapituluaren, 2-en zatian, argi jartzen du Euskaltzaindia batasuna sortzen ahalegindu behar dela.

- Beraz, Euskaltzaindiak onartu behar dituan itz hoiek erabaki, itz hoiien ortografiari dagozkien normak betiko onartu ta gero honen zabalkundea egiten ahalegintzea izango litzake lehengo lana. Ondo oldoztuta artuak izan ahal ziran oiñarri hoiek?

- Bai, bai -dio bizi-bizi San Martinek- lan guzi hoiek Euskaltzaindiaren ardurapean artuak izan ziran, ta ez nola-nahi, gero.

- Nola, ba?

- Gertakizunak bata-bestearen ondoren, sortu diran bezela, esaten ahaleginduko natzaizu: 1) Euskaltzaindia aspaldi dabil batasunaren lanak aztertu ta zuzendu nahirik izan ere araudiak berak hori eskatzen du: euskera literarioaren batasuna; eta lehen, Campion eta Broussainek egin zuten 1920-an azterketa bat; horren berri eman duzu

zerorrek Lekuona jaunarekin izan duzun izketaldian. 2) Urrengo ekiñaldian idazleak aurreratu zitzaizkion Euskaltzaindiari, ta 64-ean Euskal Idazkaritzak eta Baionan ortografiaz artu zituan erabakiak guztiz onartuak izan ziran, eta gero, 1968-an "Gerediaga" elkarteak idazle guziei Ermuako deia egin zien eta batzar bat antolatu zan (*Jakin*-en azaltzen da, maiatza-urriako 31-32 zenbakian: "Zenbait iritzi batasunari buruz", J.A. Letamendiak; "Euskeraren batasuna", Salvador Garmendiak; "Euskal joskera", Imanol Laspiur-ek; "Literatur-euskera batasun baten aldera", Aingeru Irigarayk; "Batasunaren bideak", Pierre Laffitek, eta, azkenik, "Gerediaga elkarteak eratutako biltzar-kideei" Txillardegik eskutitzez bialdutako lana). 4) "Arantzazuko Billera".

– Esango ahal didazu, mesedez –galdetu nion– Arantzazun zer gertatu zan?

– Arantzazun ez genuen behar bada, batzuek dioten bezela, "egitazko erabakirik" artu. Asteko kontseillua bai; an Euskaltzainiak aho batez ontzat eman zuten oiñarrizko agiria, eta biltzartueri irakurtzen denak txalo beroz artu zutena *Euskera* aldizkariaren (XIII, 1968) 250-go orrialdean dator.

– Baiñan, hala ere, han ez omen zan "erabakirik" artu.

– Han egin eta jasotakoak Euskaltzaindiak garbi asko errekomentatu zituan. Eta besteentzat errekomentatzen duena berak bete beharra du. Euskaltzaindiaren babesean danok onartuko asmoak izan ziran, hain zuzen, oraintxe atera berri ta aitatu berria dugun *Euskera* aldizkariaren alean agertzen dira, Euskaltzaindiaren babesean, noski: "Arantzazuko biltzarrak", "Euskeraren batasuna", M. Lekuonak; "Literatura euskeraren batasunari buruzko biltzar nagusiak Arantzazun"; "Batasun buruz bibliografia", A. Luis Villasantek; "Deklinazio", S. Garmendiak; "Euskerazko itz berriak", Zatarain-dar Anbrosik; "Antziñako euskal hitzen formaz", A. Luis Villasantek; "Ortografia", Luis Mitxelenak; "Batasunari batzuk agurka ta beste batzuek aurka", "Elkarhizketak"; "Azkenitz", M. Lekuonak; "Literatura euskeraren batasunari buruz Euskaltzaindiaren agiria", Euskaltzaindiak berak; eta, azkenik: "Batasunerako hiztegia", batzuen laguntzaz (bereziki Lafittenaz) Mitxelenak eratu.

– Aurrera jarrai baiño lehen, Juanito –esan nion–, hemen, Euskaltzaindiaren aldizkarian bertan, Euskeraz, ematen diran arau, norma, guziekin konforme ahal zera?

– Ponentzietako normekin, bai, noski. Idazleak toki guzietan jarraitzen dituzte izkuntzalarien kontseilu eta normak; gurean ezin genezake bestera jokatu.

– Beste bat: euskeraren batasunaren billa gabiltzanok oso maiz "euskera literarioa"ren asmoa erabiltzen dugu elburu bezela; nere ustez, literaturako erabilli behar dugun euskerak izan behar luke askatasun aundienekoa, arte-izkuntza baita; don Manuel Lekuona ere honetan konforme dago, nere ustez beste era batera aitatu behar genduke arazo hau; *Jakin*-en ikusi dut ondoen etorriko litzaioken izentatzeko bide bat: "Euskera idatziaren batasuna"; honek idazten dan euskera guzia behartuko luke, baiñan literatura bereziki aitatu ta behartu gabe, ta gaiñontzeko izparringi, ikastola-liburu ta beste zabalkunde lanetan erabili behar dugun idatzi-bideko euskera guzia aitatuaz.

– Arrazoi duzu; hor ere konforme nauzu; ala behar du izan. Literario batasunaren izena ondo ez dago ala ere, orrela erabiltzen oiturik gaude, Euskaltzaindiaren araudian ola jartzen duelako.

– Orain, Arantzazun garrantzi aundiz gertatu zan lanari buruz, ba: nola izan zan lan hori eratu?

– Arantzazun 1968 garrengo urriaren 3, 4 ta 5-ean, *Euskaltzaindiak deituta*, euskeraren *batasunak kezkatuta*, bildu giñan gizon pillo bat. Lehendabiziko egunaren goizean 72, ta gauerako 95; geroko egunetan 100-dik gora; ta batez beste *handik pasiak 200-dik gora izan ziran*. Baiñan batzarra bera ez zan, gero, hemen asi; *aspaldi Euskaltzaindiak egiñik zuan elkartze hau gertatzeko behar ziran zenbait lan*: 1) lehen batzorde bat osatzeko *gizonak aukeratu ziran, gutxienez bi euskalki zekizkitenak izan ziran danak*. 2) Gero, *batasunari buruz bibliografi bat egin zan*, batzordeko bezela izentatutako *bakoitzari bere gaietan ordurarte izan ziranak jakiñarazi zitzaizkion*: ortografiari buruz lana gertatu behar zuanak, hontaz, eta iztegiari buruz egin behar zuanak beste ainbeste; *Arantzazun Euskaltzaindiak egindakoak ez ziran, ba utsetik asitako lanak izan*; aurretik batasunari buruz egindako lan guziak ahaztu gabe, eta bestalde, egindakoak oiñarriztat artu ta gero, egiñak baizik. 3) Gero batzordeko bakoitzak bere lana aurkeztu zuan.

– Hoiek ahal dira *Euskera* aldizkarian agertu diranak?

– Bai. Ta honetaz, gaiñera, Arantzazun aurretik multikopiaz argitara ziren txosten hoiek batzartu ziran guziek jakinaren gaiñean egon zitezen.

– Euskaltzaindiak buruz eta astiro egindako lana izan zan, beraz!

– Bai, oso arretaz egiña izandu zan dana. Euskaltzaindiaren 50 urterako eratu genduan batzar honek hori merezi zuan eta halaxe, bero-bero, aritu giñan lanean, han ba dakit, neroni izan nintzan-eta batzorde horretako idazkaria; halare nik ez nuen iritzirik eman, erakundearen laguntzaille bezela egin nituan guziak.

–2–

– Ba dugu, ba, lanari garbi nondik ekiña; aurren-aurrena, ortografia; zergatik ez dugu auzi hau lehen eta betiko erabakitzen?

– Bai, baiñan, badakizu –esan zidan Lekuona jaunak bezela San Martinek ere– hor dago ordea!

– Bai –esan nion– askotan arazo txikiak (ta seta dala-ta), izaten dira mintsuenak; eta min-eragozpen hau teknika-eragozpena baiño zaillagoa izatera iritxi liteke, nere ustez iritxi dan bezela; hala, lehen auzi hau erabaki behar dalakoan nago ni; begira ezaiozu gure gaurko egoerari, ta hainbeste *behar* dugun batasun abiada hau *h* batek geldituta lotuta, geratuko ote zaigu?

– Ez luke hala behar, baiñan hementxe dago gaurko gure koxka zaillena.

– Zu *h*-ren aldekoa zaitugu; zergatik?

– Ni ez naiz *h*-ren alde edo aurkakoa; nik ez dut *h*-rik berandu arte erabilli; ez bait dut txikitandik *h*-rik jaso; halare, gure mugaz bestaldeko anaiak *h* han badute, eta hemen ere idazten duten askok darabilkite batasuna behar ba dugu, batek eta bestek amore eman beharko.

– Don Manuel Lekuonak esaten zidan ber-bera galde-esango dizut nik ere: zergatik ez dute *h* darabilkitenak berak letra hori utzi nahi?

– Ez litzake legezko izango esan zidan San Martinek; *aiek, 1964-ean konsonante ondorengoak utzi zituzten, eta gure ortografia artu zuten* (ordurarte ez zuten erabili *tx, x* eta horrelakorik): ta han *guk beren h hori erabiltzearen trukez* izan zan.

– Arrazoi bat da hauxe: *aiek* berritze batzuek artu, *guk* ere bai.

– Bestalde –jarraitu zuan San Martinek– pronuntziatzen dutenaz *ezin utzia dutelako da berak gorde nahi duten h hau*; ta 1964-egik honera iru aldiz egin dira batasunari buruz billerak, billera nagusiak, antolatzeako deiak: Baionan 1964-ean, 1968-an Ermun eta Arantzazun, iru billera nagusi hoietan joera berdiñeko iritziak nagusitu ziren, eta batasuna nahi dugunok jarraitu beharko. Bestetik, Mitxelenak hainbeste izkuntza jakiteraz gaiñera, beste iñork ez bestean ezagutzen ditu euskeraren euskelkeriak, eta bere asmoak garbi erakutsi dizkigu. Gaiñera, gure erriak, gutxi edo asko, *h* erabiltzen du. *Eusker*a (1go urtea, 190 zenbakia. 1920, 64-rren orrialdean) aldizkariak agertu zuan euskeraren abezedarioa, eta *h* ere hor dago; ez du esaten hangoentzat edo hemengoentzat dagoen, baiñan hor dago. Aitortu beharra dugu: beti izan dala *h*-ren aurkako seta hori; arrazoiz berdiñak ez direnak, baiñan goiburuz seta hori dutenak asko dira.

– Hala da; baiñan batetik eta bestetik ere ageri da seta hori –esan nion San Martini– aitortu behar dugu danok hau.

– Baliteke hala izatea; halare horen aurkakoak askotan eta seta hori izkutatzeko Orixe aitatzen dute kide bezela, baiñan nik galdetzen dut: zein Orixe? Neri (*Zirikadak* argitarau eta gero) beti eirbatarrez idatzi behar nuela *Karmel* aldizkarian (iraila-urilla, 1960) esan zidana, edo *Itxu mutilla* bizkaieraz egin zuana, *Aitorkizunak* gipuzkeraz idatzi zuana, *Barren muiñetan* lapurdieraz eta gaiñera *h*-rekin) egin zuana, ala *Euskaldunak* napar izkuntzan idatzi zuana? Zein Orixe? *Euskaldunak*-en itzaurrean euskera baturako nafarrera eskatzen duana? Baiñan bere jarraitzaille diran gipuzkoarrak hori ez dutela nahi agirian dago; ez hori, ta ez Azkueren "gipuzkera osotua" ere, zeren argi dago *dut* ere ez dutela artu nahi *det*-en orde. Eta horrelako txikikeri batean amor eman ezin dutenak ez dute besteetarako amore emango.

– Edo bai; seta kalte ta ondagarri hau utzi beharko dugu.

– Hala behar genduke zentzurik bagendu esan zidan San Martinek.

– Euskaltzaindia da, nere ustez, zentzuz artu behar dugun bide bakarra.

– Ortan naiz aspaldi esan zidan.

– Orain atera berri-berria dan *Eusker*a aldizkarian Euskaltzaindiak erakusten dituan bideak jarraitzen asko bagiña, ondo ahal legoke?

– Bai ba –erantzun zidan.

– Zergatik ez dugu orain arte egin dan lan orretatik maillatxo bat artzen; esate baterako: Utzi ditzagun oraindik aditza (batez ere) eta beste zailtasun batzuek, eta asi gaitezen, orduan, batasunerako lehengo iztegi hortako itzak erabiltzen eta Euskaltzaindiak esan bezela demostratiboetan eta bi bokalen artean *h* jartzen: hau egiten ba dugu aurrera bidean abiatuak gera –esan nion.

– Halaxe da. Bi bokalen erdian, diptongoa diranean (bi silabetan eten behar diranean) eta demostratibuen asieran, gutxienez. Erdi-bide batera jo nahi ba dugu beintzat.

– Zer diozu "gutxienez" –esan nion nere karga ta guzti.

– Ba ondo legokeala.

– Hala behar; ezin baitugu gaur *hau* eskatu, *lortu ahal dugun hau* eskatu, ta gero emendik *gora* jo; hala balitz, bestaldekoak ere hemendik *bera* joko luteke, ta lengoan giñake berriz. Seriotasunean joka bear dugu danok baliozko ezer egingo badugu.

– Hala da.

– Ta hemen dijoa garrantzitsuena iruditzen zaidana: Lafitte-Mitxelenak emandako 2.000 itzeko iztegi horretan, zuk esandako (ta uste dut Don Manuel Lekuonak ere onartuko lukean) *minimo* honera errenditzeko, jarritako *h* batzuek kendu beharko lirakela. Hauxe da entzun nahiko nukeana; erdi-bide batean arkitu ahal izango bait dugu neurria. Neurri honetatik gorako *h* hoiek gure izkuntza gaur gehien erabiltzen duan erriak ez lituke irentsiko; agerian da hori; gaurko egoeran batez ere; ta gehiegikeri horrek *h*-ren aurka dagoen asko gogortzen du.

– Danok eman behar dugu amore –esan ziran San Martinek–, hortan naiz ni, ta zuzentzeak, bai batetik eta bai bestetik, ondo ikusten ditut, ala ere ni ez naiz iñor, noski, Mitxelena ta Lafittek egindako lan hau nola zuzendu behar dan esateko. Nola nahi, batasun osoak bide luzea artuko digu, lehengo bidetxurrak hoiek dira, bide hoiek zuzentzen eta ibiltzen asi gaitzen, arren, Elkarri amore eman dezaiogun. Eta lehenengo mailla honetan ematen badugu, geroko bideak ere asko errezatuko zaizkigu. Baiñan asi, ta asi ez direnak beude isilik.